

Ο άγιος Πορφύριος και η αρχαία ελληνική γλώσσα (Φώτης Σχοινάς, Δρ. Φιλοσοφίας)

Categories : [ΚΟΙΝΩΝΙΑ](#)

Date : Ιανουαρίου 8, 2018

Ο [ἅγιος Πορφύριος ὁ Κασσοκαλυβίτης](#) εἶναι ἕνας σύγχρονος ἅγιος καί μάλιστα ἕνας ἀπό τούς μεγαλύτερους ἀγίους ὄλων τῶν ἐποχῶν, ὅπως ἀποφάνθηκε σύγχρονος ἐπίσκοπος. Ὅχι ἕνας ἀπλός ἅγιος, ἀλλά ἕνας ἅγιος σχεδόν πάνσοφος μέ τή Χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὅπως ἔχει γραφεῖ «ὁ πατήρ Πορφύριος κατεῖχε νοῦ δυνάμενο νά υπερίπταται πάνω ἀπό τούς οὐρανοῦς καί νά κατέρχεται ἕως τίς ἀβύσσους, νοῦ παντοδύναμο μέ τή Θεία Δύναμη, παντεπόπτη μέσα στό θεῖο Φῶς, παντογνώστη μέσα στήν ἔνθετη Γνώση. Μέ τήν ἐνορατική του δύναμη, τά τοῦ ἀνθρώπου, τά ὁποῖα δέν γνωρίζει “εἰ μή τό πνεῦμα τό τοῦ ἀνθρώπου”, ἐκεῖνος τό γνώριζε μέ τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ». (Χρυσοστόμου Μοναχοῦ Διονυσιάτου, Θεός Λόγος καί ἀνθρώπινος λόγος, Ἱερά Μονή Ἁγίου Διονυσίου, Ἅγιον Ὅρος 1998, σελ. 449).

Ἀποτελεῖ ξεχωριστό ἐνδιαφέρον λοιπόν νά δοῦμε τίς **ἀπόψεις ἑνός τόσο θεοφωτίστου νοῦ γιά τήν ἀρχαία ἐλληνική γλώσσα**. Νομίζω ἀναγκαῖο νά σημειώσω ὅτι παρουσιάζω μόνον ὅσες ἐγώ ἐγνώρισα καί αὐτές ἐλλειπτικά λόγω στενότητος χώρου. Μπορεῖ νά ὑπάρχουν καί ἄλλες, ἐξίσου ἢ περισσότερο ἐνδιαφέρουσες.

Ὁ ἅγιος Πορφύριος θεωρεῖ πολύ σημαντικό πρᾶγμα τήν ἀρχαία ἐλληνική γλώσσα. Καί τοῦτο γιατί σέ αὐτή τή γλώσσα ἔχουν γραφεῖ πρωτογενῶς πολύ σπουδαῖα πράγματα καί βαθιά νοήματα καί κυρίως γιατί **σέ αὐτή τή γλώσσα διευτυπώθη πρωτογενῶς τό σωτηριολογικό μήνυμα τοῦ Χριστιανισμοῦ**. Θεωρεῖ ὅτι **ἡ τυχόν ἐγκατάλειψή της συνεπάγεται μεγάλη πνευματική πτώχευση καί ἔνδεια**. Ὡσαύτως εἶναι τῆς γνώμης ὅτι **τά παιδιά ἔπρεπε νά μαθαίνουν τήν ἀρχαία ἐλληνική γλώσσα**: «Ἡ γλώσσα εἶναι σπουδαῖο πρᾶγμα. Ἐχουν πεῖ τόσο βαθιά πράγματα σ’ αὐτή τήν γλώσσα καί δέν πρέπει ἐμεῖς νά τήν ἀφήσουμε, γιατί θά φτωχύνουμε πολύ. Θά καταργηθοῦν ὅλα, ἀλλά ὕστερα ἀπό χρόνια οἱ ἄνθρωποι θά ἀναζητήσουν πάλι τήν παλιά γλώσσα καί τά κείμενα ἐκεῖνα. Γιατί θά κουρασθοῦν, θά ἀδειάσουν. Ἡ λέξη πού χρησιμοποιοεῖ ὁ παλιός ἔχει σημασία. Ἡ φράση “μέσα στόν Χριστό” διαφέρει ἀπό τήν φράση “ἐν τῷ Χριστῷ” ἢ “ἐν Χριστῷ” καί ἄς φαίνεται ὅτι εἶναι τό ἴδιο. Λοιπόν, ἔπρεπε νά συνεχίσουν νά μαθαίνουν τά ἀρχαία τά παιδιά καί οἱ λογοτέχνες, οἱ ποιητές ἄς ἔγραφαν στήν νέα, ὅπως θέλουν, καί ἄς τούς διαβάζουν τά παιδιά καί ὅλοι. Ἐκείνη τήν γλώσσα ὁμως νά μήν τήν ἀφήναμε, δέν ἔπρεπε. Φτωχαίνουμε πολύ» (Μαθητεύοντας στόν Γέροντα Πορφύριο, ἐκδ. Σταμούλη, Ἀθήνα 2011, σελ. 289-290. Ἐπίσης βλ. Ἄννας Κωστάκου, Συνομιλώντας μέ τόν Γέροντα Πορφύριο, 2η ἐκδοση, ἐκδόσεις Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος, Μῆλεσι 2014, σελ.

103-104). Αυτό πού έμφαντικώς τονίζει ό θεοφώτιστος Γέροντας είναι ό τι φτωχαίνουμε πολύ πνευματικά μέ τήν έγκατάλειψη τής άρχαίας έλληνικής γλώσσας.

Έπανερχεται ό άγιος Πορφύριος στήν άναγκαιότητα έκμαθήσεως τής άρχαίας γλώσσας από τά σύγχρονα παιδιά. Η έκμάθησή της δέν είναι περιττή. Οί λόγοι για τούς όποιους δυσκολεύονται τά σύγχρονα παιδιά νά μάθουν τίς παλαιότερες μορφές τής ένιαίας γλώσσας μας είναι **ψυχολογικοί**. Αύτή καθ' έαυτήν ή έκμάθηση τής άρχαίας δέν είναι δύσκολη, αλλά προσκρούει σέ ψυχολογικού τύπου δυσκολίες καί άναστολές. Ώσαύτως ό άγιος Πορφύριος θεωρεί τήν διδασκαλία τής άρχαίας ισχυρή **έκγύμναση τοῦ νοῦ**: «Δέν έπρεπε νά πάψουν νά μαθαίνουν στά παιδιά τήν παλιά γλώσσα. Είναι ψυχολογικοί οί λόγοι πού δυσκολεύουν τά παιδιά στήν μάθηση, όχι πώς είναι δύσκολο νά μάθουν άρχαία. Καί ήταν μιά σπουδαία άσκηση αύτή για τά παιδιά. Μιά έξάσκηση τοῦ νοῦ». (Μαθητεύοντας στόν Γέροντα Πορφύριο, έκδ. Σταμούλη, Αθήνα 2011, σελ. 289. Επίσης βλ. Άννας Κωστάκου, Συνομιλώντας μέ τόν Γέροντα Πορφύριο, 2η έκδοση, εκδόσεις Η Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτήρος, Μήλεσι 2014, σελ. 103-104). Βέβαια νομίζω πώς ήταν άναγκαίο ό/ή συνομιλητής/συνομιλήτρια τοῦ Γέροντος νά τοῦ ζητήσει νά αναλύσει διεξοδικότερα τήν άποψη του αύτή, ό τι δηλαδή είναι ψυχολογικοί οί λόγοι πού έμποδίζουν τά παιδιά νά μάθουν άρχαία έλληνικά.

Ό άγιος Πορφύριος, καίτοι όλιγογράμματος, κατανοεί μέ έκπληκτικό τρόπο τήν λογική-μαθηματική δομή της άρχαίας έλληνικής γλώσσας. Η κάθε λέξη είναι στήν προσήκουσα, στήν κατάλληλη θέση. Τίποτε τό πλεονάζον ή έλλειπον. Ώντως αύτή είναι ή μεγάλη άξία τής άρχαίας έλληνικής γλώσσας: ή **νοηματική πύκνωση**, ή **λιτή δομή**, τό άφοριστικό καί γενικευτικό ύφος της πού τήν καθιστά κατάλληλο όργανο για τήν άφηρημένη σκέψη. Μέ λίγες λέξεις καί μέ στέρα λογική δομή **έκφράζει πολλά καί βαθιά νοήματα**. «Διαβάζω στόν Γέροντα τό κείμενο “Διήγησις περί άγάπης πάνυ ώφέλιμος” από τό Μηναιον τοῦ Σεπτεμβρίου (8η τοῦ μηνός), όπου, μεταξύ άλλων, αναφέρονται καί τά έξής: “...τί τοῖς λογισμοῖς δι' έμέ πολιορκή καί ταραττη, ὧ ἄνθρωπε;”.

Καί ό Γέροντας σχολιάζει:

-Μ' άρέσει αύτή ή γλώσσα. Δέν τήν καταλαβαίνω μέ εύκολία, αλλά μ' άρέσει. Μοῦ φαίνεται πίο άγία. Δέν ξέρω γιατί. Ίσως κάνω λάθος.

-Μήπως έξαγιαζεται καί ή γλώσσα από τά νοήματα πού έκφράζει; Σ' αύτή τήν γλώσσα έχουν έκφραστεί πολλά καί πολύ σημαντικά πράγματα.

-Ναί, καί αύτό. Αλλά μ' άρέσει πού ή κάθε λέξη είναι ακριβώς στήν θέση της. Δέν είναι λίγο πίο δώ, λίγο πίο κεῖ. Σάν πέτρα πού μπαίνει από τόν κτίστη στήν θέση πού είναι γι' αύτήν. “Η τής στερώσεως μεταβολή, τήν κοσμικήν τών αγαθών, διέλυσσε στείρωσιν...”. Πόσα λέει μέ λίγες λέξεις! Για νά τά έξηγήσεις θέλεις πολλά λόγια. Μ' άρέσει σ' αύτή τήν άρχαία γλώσσα, πού ή κάθε λέξη είναι στήν θέση της καί δέν μπορείς μέ άλλη νά πεις αύτό πού λέει» (Μαθητεύοντας στόν Γέροντα Πορφύριο, έκδ. Σταμούλη, Αθήνα 2011, σελ. 294-29. Επίσης βλ. Άννας Κωστάκου, Συνομιλώντας

μέ τον Γέροντα Πορφύριο, 2η έκδοση, εκδόσεις Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος, Μήλεσι 2014, σελ. 108-109-110). Σημαντικό καί αὐτό πού λέγει ὅτι αὐτή ἡ γλῶσσα, ἡ ἀρχαιότροπη Ἐκκλησιαστική, **τοῦ φαίνεται πῶς «ἀγία» ἀπό τή σύγχρονη νεοελληνική**. Καί τήν προτιμᾶ, ἔστω καί ἄν τόν δυσκολεύει λίγο ἡ πλήρης κατανόησή της. Βασισμένοι στόν θεοφόρο Γέροντα ἅγιο Πορφύριο μπορούμε νά πούμε μέ βεβαιότητα ὅτι **παρά τήν ὅποια δυσκολία κατανοήσεώς της ὀφείλουμε νά διατηρήσουμε τή πατροπαράδοτη γλῶσσα τουλάχιστον στήν λειτουργική χρήση της**. Ἡ ἐγκατάλειψή της θά σημάνει δραματική πνευματική πτώχευση καί πνευματική ζημία, θέση πού ἄλλωστε ἀσπάζεται καί διαλαλεῖ καί ὁ **π. Σωφρόνιος Σαχάρωφ**.

Ἐκτός ὅμως ἀπό τή λογικότητα ὁ Γέροντας τονίζει καί τή **μουσικότητα τῆς ἀρχαίας γλώσσας**: «Ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνική εἶναι μουσική. Αὐτοί πού παλαιά ξέρανε καλά τή γλῶσσα, μέσα ὅπως τά ἔψαλλαν, ὅπως τά μιλοῦσαν ὅλα τά νοήματά των, ψυχικά, ὅπως τά αἰσθάνονταν, τά μετέδιδαν ἀκριβῶς μέ τούς τόνους, τή βαρεία, τήν ὀξεία, τήν περισπωμένη καί, δέν ξέρω κι ἐγώ, πῶς τά λένε» (Εὐαγγέλου Χρ. Καραδήμου, Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου γέροντος Πορφυρίου, ἐκδόσεις Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος, Μήλεσι 2011, σελ. 598).

Γιά νά ἐκφράσει τή μουσικότητα καί τήν αὐστηρά λογική δομή τῆς ἀρχαίας γλώσσας ὁ π. Πορφύριος χρησιμοποιοῖ τό ὄρο «**ἰσοδομική**», δικῆς του ἐμπνεύσεως: «Ἡ ἑλληνική γλῶσσα ἔχει πολύτιμους θησαυρούς, εἶναι ἡ γλῶσσα πού ἐπλούτισαν οἱ Ἕλληνες Πατέρες τόσο ὠραῖα καί τήν ἐτόρνευσαν· ἔκαναν τό χτίσιμό της τόσο τέλεια, σά νά εἶναι - μιά λέξη νά πῶ - “ἰσοδομική”. Τί θά πεῖ “ἰσοδομική”; Νά σᾶς πῶ ἐγώ. Δέν τό ἔχω διαβάσει σέ λεξικό, ἀλλά ἄλλο μόνος μου νά σᾶς πῶ πῶς τό καταλαβαίνω. Ξέρετε, ἔχομε στό μοναστήρι κάτι τσιμεντόλιθους, οἱ ὅποιοι ὅλοι ἔχουνε βγεῖ ἀπό ἕνα καλούπι. Αὐτοί οἱ τσιμεντόλιθοι ὅλοι εἶναι ἰσοδομικοί, ταιριάζουνε ὅπου νά τούς βάλεις. Λοιπόν, παλαιά δέν εἶχανε τσιμέντο νά κάνουνε καλούπια, ἀλλά παίρνανε τά μάρμαρα καί τά μετρούσανε τά ἴδια καί τίς γωνίες τους, τό ὕψος, τό βάθος, μέ τό χιλιοστό. Τήν Ἀκρόπολη καί πολλά μνημεῖα πού εἶχανε κτίσει, ἔτσι τά εἶχανε μετρήσει. Δηλαδή ταιριάζανε. Ἔτσι, λοιπόν, καί οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, οἱ Πατέρες τοῦ ἔθνους - μπορούμε κι ἐκείνους νά τούς πούμε Πατέρες - ξέρανε τόσο καλά τή γλῶσσα, ὥστε, ὅταν μιλοῦσαν, δέν μπορούσαν νά ποῦνε μιά λέξη πού δέν ταίριαζε μέ τό θέμα πού λέγανε. Ἡ λέξη “ἰσοδομική” εἶναι δική μου λέξη, δέν ξέρω ἄν ὑπάρχει. Κοιτάξτε τώρα στό λεξικό. Μέ συγχωρεῖτε, ἐγώ αὐτά τά λέγω ἀπό ἄλλος μου, δέν τά ξέρω, δέν τά ἔχω διαβάσει. Ρωτάω ἐσᾶς πού ξέρετε γράμματα. -“Ἰσόδομος”: ὁ ἐκτισμένος κατά σειράς ἰσομεγεθῶν λίθων· ἡ τεχνοτροπία τοῦ κατ’ ἴσους δόμους κτισίματος.-Ἐγώ αὐτό δέν τό ξέρω, ἀλλά φαίνεται φῶτισις Θεοῦ. Εἶναι ἀπό τόν Θεό, ἀπ’ εὐθείας! Στό λόγο, ὅμως, καταλαβαίνεις ὅτι ὁ λόγιος ἔχει ταιριαστές λέξεις πού λέγει σέ κάθε ὑπόθεση. Ὅταν δέν εἶναι ταιριαστές οἱ λέξεις τίς λέμε “σόλοικες”. Τό γράψιμό σου, λέμε, εἶναι σόλοικο. Ἡ ἑλληνική γλῶσσα εἶναι ἰσοδομική. Τό ἰσοδομικόν, ὅπως ἐγώ

τό καταλαβαίνω, έχει σειρά, ομαλότητα, γραμμή. Κανείς δέν ἐξέχει πίο ἔξω ἢ πίο μέσα ἢ ἔχει κενό. Ἔτσι συμβαίνει καί μέ τήν ἰσοδομική γλώσσα. Πώ, πώ, τί ώραῖα πράγματα! Θυμᾶστε τούς λόγους τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, στήν ἀρχαία γλώσσα; Μοιάζουνε μέ τοῦ Δημοσθένη καί μέ ὄλων τῶν ρητόρων. Αὐτούς τούς εἶχανε μελετήσει, τούς εἶχανε φάει, τρόπον τινά, οἱ Πατέρες. Ναί, ἀλλά ζοῦσαν μέ τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καί ἔτσι στά ἔργα τους εἶχαν τέλειο περιεχόμενο καί τό ἐξέφραζαν μέ τήν τέλεια γλώσσα τους. Τούς ἀρχαίους τούς εἶχαν ξεπεράσει στή δομή» (Γέροντος Πορφυρίου Καυσοκαλυβίτου, Λόγοι περί πνευματικῆς ζωῆς, Ἱερά Μονή Χρυσοπηγῆς, Χανιά 2010, σελ. 106-107-108). Ἡ ἀρχαία γλώσσα κατά τόν θεοφόρο Γέροντα ἔχει **τέλεια δομή**· τίποτε τό πλεονάζον, τίποτε τό ἐλλεῖπον, τίποτε δέν περισσεύει, τίποτε δέν λείπει. Ἔχει σφιχτή συντακτική πλοκή σέ τέτοιο τρόπο ὥστε νά μή παρουσιάζει χάσματα, κενά καί πλαδαρότητα. Ἔχει ἀρμονικό δέσιμο μορφῆς καί περιεχομένου. Εἶναι ἡ **τέλεια γλώσσα**, ὅπως αὐτολεξεί τήν χαρακτηρίζει ὁ θεόσοφος Γέροντας.

Ὁ ἅγιος Πορφύριος συνιστᾷ **ὑπομονή** στή διαδικασία ἐξοικειώσεως μέ τήν πρωτότυπη Ἐκκλησιαστική γλώσσα: «Πρέπει νά κάνεις ὑπομονή καί νά περιμένεις. Μή νομίζεις ὅτι μόλις πᾶς στό μοναστήρι θά μάθεις ἐκεῖ νά λατρεύεις τόν Θεό. Πρέπει ἀπό τώρα, στό σπίτι, νά μάθεις πῶς νά λατρεύεις τόν Θεό. Ἔχεις Παρακλητική, Πεντηκοστάριο, Ὁρολόγιο; Νά διαβάζεις καθαρά μέ τό νί καί μέ τό σίγμα. Ἔσεῖς ἔχετε μάθει τώρα τήν Δημοτική καί δυσκολεύεσθε νά διαβάσετε καθαρά. Ἐγώ ἔμαθα νά τά λέω ὀλόκληρα, χωρίς νά παραλείπω τά νί καί τά σίγμα ἀπό τό Ψαλτήρι» (Μαθητεύοντας στόν Γέροντα Πορφύριο, ἐκδ. Σταμούλη, Ἀθήνα 2011, σελ. 340). Ἄς προσέξουμε ἰδιαίτερος τό θέμα τῆς ὑπομονῆς πού συνιστᾷ ὁ Γέροντας ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐξοικείωση μέ τή Λειτουργική γλώσσα. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, καί δῆ ὁ σύγχρονος νέος εἶναι ἄκρως ἀνυπόμονοι: θέλουν νά κατανοοῦν τά πάντα μέ τήν πρώτη ματιά! Τοῦτο ὅμως εἶναι ἀδύνατον ὄχι μόνο ὅσον ἀφορᾷ τή Λειτουργική γλώσσα, ἀλλά καί ὅσον ἀφορᾷ τίς Ἐπιστῆμες καί τίς Τέχνες. Δέν μπορεῖς νά καταλάβεις ἀνώτερα μαθηματικά, χωρίς νά ἔχει προηγηθεῖ ἰκανή μαθηματική παιδεία καί ἐξάσκηση. Ὁμοίως δέν μπορεῖς νά καταλάβεις σέ βάθος μιᾶ φούγκα τοῦ Μπάχ χωρίς τήν κατάλληλη μουσική παιδεία. Τί λέγω; Οὔτε ἕνα ποδοσφαιρικό ἀγῶνα δέν μπορεῖς νά ἐκτιμήσεις χωρίς τήν ἀπαραίτητη ποδοσφαιρική παιδεία! Καί ὅμως μερικοί ἀπαιτοῦν νά κατανοοῦν μέ τό πρῶτο τή Λατρεία καί, εἰ δυνατόν, ἀκόπως! Λές καί εἶναι δυνατόν τοῦτο!

Πέρα ἀπό τήν ὑπομονή ὁ θεόσοφος ἅγιος Πορφύριος συνιστοῦσε καί τήν **προσοχή στήν ἀνάγνωση τῶν Λειτουργικῶν βιβλίων**. Προσοχή καί **καθαρότητα/εὐκρίνεια στήν ἀνάγνωση**. Αὐτά εἶναι τά μυστικά πού ἀπαιτοῦνται γιά τήν ἐξοικείωση μέ τή Λειτουργική γλώσσα. Τά συνοψίζουμε: ὑπομονή, ἰκανός χρόνος, **προετοιμασία στό σπίτι**, προσοχή καί καθαρότητα στήν ἀνάγνωση: «Νά διαβάσεις τούς Κανόνες τῶν Ἁγίων καί τῆς Παρακλητικῆς. Νά ἐμβαθύνεις στίς λέξεις. Πολλές φορές προσευχόμαστε χωρίς νά προσευχόμαστε καί διαβάσουμε

χωρίς νά διαβάζουμε. Αὐτοί πού τά ἔγραψαν ἦταν ἅγιοι ποιηταί, θεοφώτιστοι. Πρό ἡμερῶν, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, πήγαμε μία βόλτα καί βάλαμε κάποιον νά μᾶς διαβάσει τόν κανόνα τοῦ Ἁγίου. Πώ, πώ τί μεγαλυνάρια, τί θεοτοκία ἦταν ἐκεῖνα! Τί θεολογία ἔκρυβαν! Ἄν τά διάβαζες καί σύ ὅπως μοῦ τά διάβασαν ἐμένα, τότε χαλάλι σου!

Τό Θεοτοκάριον τό ἔχεις;

(Ἐκείνη τήν στιγμή ὁ Γέροντας πήρε μιά χαρά καί μέ ωραία κατακάθαρη φωνή ἄρχισε νά ψάλλει ἀπό τό τηλέφωνο). “Χαίροις μετά Θεόν ἢ Θεός, τά δευτερεῖα τῆς Τριάδος ἡ ἔχουσα”.

Τούς γονεῖς μας μπορεῖ νά μήν τούς γνωρίσαμε, μπορεῖ νά εἶναι μακριά. Γιά μᾶς γονεῖς εἶναι ὁ Χριστός καί ἡ Παναγίτσα, πάνω ἀπ' ὅλα εἶναι οἱ οὐράνιοι γονεῖς.

Σοῦ τό ἐπαναλαμβάνω, τώρα εἶναι ἀνάγκη νά μελετᾷς μέ προσοχή τούς κανόνες. Ἐγώ ὅ,τι εἶμαι, σ' αὐτό τό ὀφείλω. Αὐτά εἶναι ἡ εὐχαρίστησίς μου, τό ἀγαλλίαμά μου. Ἐκεῖ βρίσκω τρόπους πῶς νά νικήσω. Ἐχω ἓνα αἶσθημα πῶς δέν ἀνταποκρίνομαι στήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Ὁ κόσμος λέει πῶς εἶμαι καλός, ἀλλά ἐγώ δέν εἶμαι. Στενοχωριέμαι, θέλω νά τόν ἀγαπήσω περισσότερο.

Ἄκου, ἐκεῖ πού διάβαζεις, κορούλα μου, ἅμα βρεῖς κανένα ωραῖο κομμάτι, νά μέ παίρνεις τηλέφωνο καί νά μοῦ τό διαβάζεις. Σέ παρακαλῶ, αὐτό νά τό κάνεις σάν ὑπακοή.

Κάποιος ἦρθε καί μοῦ εἶπε:

-Γέροντα, διάβασα ὅλη τήν Παλαιά καί τήν Καινή Διαθήκη. Καλά ἔκανα;

-Γέμισες τόν ἀέρα λόγια, τοῦ εἶπα. Τίποτε δέν ἔκανες.

Αὐτός περίμενε νά τοῦ πῶ “μπράβο!”.

Μοῦ ἔφεραν τόν τέταρτο τόμο τῆς Φιλοκαλίας. Αὐτόν διαβάζω τώρα. Ὁ Θεός θά μέ κρίνει. Θά μοῦ πεῖ: Ἐγώ βάζω ὅλον τόν κόσμο νά σέ ἀγαπάει καί σύ τίποτε δέν κάνεις» (Μαθητεύοντας στόν Γέροντα Πορφύριο, ἐκδ. Σταμούλη, Ἀθήνα 2011, σελ. 385-387).

Αὐτά πού συμβουλεύει τούς ἄλλους γιά τήν ἐξοικείωση μέ τή Λειτουργική γλῶσσα τά ἐφήρμοσε πρῶτος στόν ἑαυτό του ὁ Πορφύριος καί μολονότι, ὀλιγογράμματος, εἶχε θαυματά ἀποτελέσματα. Ἄς δοῦμε πῶς ἐξιστορεῖ ὁ ἴδιος τήν πορεία αὐτή: «Διάβαζα πολύ... Ἦμουν πολύ μελετηρός. Μυστικῶς διάβαζα. Ἐέκλεβα χρόνο, ὅπου μπορούσα. Ἔμαθα ἀπ' ἔξω τό εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου, τοῦ Λουκᾶ καί τό μισό τοῦ Ἰωάννη. Ἐπίσης τούς Ψαλμούς. Μελετοῦσα τούς Πατέρες. Πολύ διάβαζα. Ἔκανα πνευματική ἐργασία. Καί νά ξέρεις ὅτι ἐγώ γράμματα δέν ἤξερα. Μόλις τῆς Β' Δημοτικοῦ ἤμουνα. Ὅταν πρωτοπῆγα στό Μοναστήρι, μοῦ δίνουν στόν ἑσπερινό τό Ψαλτήρι νά διαβάσω. Ἐγώ ἄρχισα νά συλλαβίζω “Μα-κά-ρι-ος ἁ-νήρ”. Καλά, μοῦ λένε, φτάνει. Θά πάρεις τό Ψαλτήρι, θά τό διαβάζεις καλά νά τό μάθεις. Θά διαβάζεις καί τά συναξάρια τῶν Ἁγίων. Τίποτε ἄλλο. Διάβαζα ἀλλά δέν καταλάβαινα. Λεξικά δέν εἶχα. Π.χ. δέν ἤξερα ὅτι οἶκος θά πεῖ σπίτι. Ἔτσι εὑρίσκα τήν ἴδια λέξη καί ἀλλοῦ, καί ἀπό τά συμφραζόμενα εὑρίσκα τό νόημα τῶν λέξεων. Ἀπεστήθιζα κομμάτια ὀλόκληρα, καθώς ἔτρεχα στά βράχια, τά ἀπήγγειλα δυνατά, μέ νόημα» (Γέροντος Πορφυρίου ἱερομονάχου, Ἀνθολόγιο συμβουλῶν, ἐκδόσεις Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτήρος,

Μήλεσι Ἀττικῆς, Γ' ἔκδοσις, Ἰούνιος 2003, σελ. 137). Βλέπουμε πῶς ὁ π. Πορφύριος ἔμαθε τὰ ἱερά γράμματα καί μάλιστα ἀπ' ἔξω. Καί νά σκεφθεῖ κανεῖς ὅτι δέν εἶχε τὰ ἀπαραίτητα βοηθήματα, π.χ. Λεξικά. Ὁ σύγχρονος πιστός καί μάλιστα ὁ σύγχρονος νέος κατά κανόνα καί περισσότερα γράμματα ξέρουν, δηλαδή ἀνώτερη μόρφωση ἔχουν ἀπό τήν Δευτέρα Δημοτικοῦ, καί πληθώρα ἔχουν βοηθημάτων, π.χ. Λεξικά καί πολλές μεταφράσεις τῆς Θ. Λειτουργίας, τῆς Καινῆς καί Παλαιᾶς Διαθήκης καί ἀρκετῶν ἀκολουθιῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε **νά μή ἔχουν καμμία δικαιολογία ὅταν ἰσχυρίζονται ὅτι δέν καταλαβαίνουν τή γλῶσσα τῆς Θ. Λειτουργίας.**

Ὁ ἅγιος Πορφύριος μέ τήν ἐπιμέλεια καί τόν ἔνθεο ζήλο του γιά τὰ ἱερά γράμματα ἤξερε ἀπ' ἔξω ὀρισμένες ἀκολουθίες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως διαπιστώνουμε ἀπό τό κάτωθι περιστατικό τῆς ζωῆς του: «Μερικές φορές, ἐκτός τῶν Θεοφανείων, μέ φωνάζανε νά κάνω ἀγιασμό στά σπίτια μέ διάφορες εὐκαιρίες. Μιά φορά μοῦ συνέβηκε τό ἔξῃς. Ἦταν κατοχή κι ἐγώ ἤμουν στήν Πολυκλινική. Ἦλθε κάποιος ἐκπρόσωπος τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, νά μέ πάρει νά πᾶμε γιά ἀγιασμό. - Ἄ, τοῦ λέω, πρέπει νά πάρετε παπά ἀπ' τόν Ἅγιο Κωνσταντῖνο-αὐτή ἦταν ἡ ἐνορία του. - Ὁχι, λέει, θά ἔλθεις ἐσύ. Ὑπάρχει λόγος καί, θέλεις δέν θέλεις, θά ἔλθεις στήν 3ης Σεπτεμβρίου! Κι ἐγώ ὁ καημένος τόν ἀκολούθησα, παίρνοντας μαζί μου τό Σταυρό, τό ἐπανωκαλύμμαυχο καί τό καλό τό ράσο. Ὅταν ἐφθάσαμε, τά ἔχασα! Βρέθηκα μπροστά σέ κόσμο μορφωμένο, κυρίες, κυρίους, στόν πρύτανη τοῦ Πανεπιστημίου, πού δίδασκε τή φιλοσοφία-Βένης, νομίζω, ἦταν τό ὄνομά του. Μόλις μπῆκα μέσα, παρουσιάστηκα μέ θάρρος καί χαιρέτησα. Ἀλλά βιβλίο δέν εἶχα πάρει, κι ἐγώ ἀγράμματος. -Νά κάνομε ἀγιασμό, τούς λέω. Μ' ἐπίασε τρεμούλα πού τούς εἶδα καλοντυμένους, μέ τούς δίσκους γεμάτους ἐπιδόρπια σ' ἐποχή κατοχῆς. Φόρεσα τό ράσο, τό ἐπανωκαλύμμαυχο, πῆρα τό Σταυρό. Ἀρχισα τόν ἀγιασμό χωρίς βιβλίο, πῆρα θάρρος καί τά ἔλεγα καθαρά, μία μία τίς λέξεις. Μετά τά ἔλεγα καλύτερα, ἀλλά κοίταζα μόνο τή λεκάνη... Τά ἔλεγα σάν δεσπότης. Ὅταν τελείωσα τόν ἀγιασμό, δέν ἐπῆγα νά τούς ἀγιάσω-πολλοί δέν τό θέλουν αὐτό- ἀλλά βάστηξα τό Σταυρό καί κοίταγα ποιός θά ἔλθει. Κι ἦλθε πρῶτος ὁ ὑπουργός καί μετά οἱ ἄλλοι... Εἶχα, ὅμως, τό αἶσθημα συνέχεια ὅτι εἶμαι ἀγράμματος. Πρίν φύγω, ἔκανα κι ἓνα σταυρό στόν ἀέρα, τούς εὐλόγησα, εἶπα, “καλημέρα, παιδιά!”. Καί ἦταν καί καθηγηταί τοῦ Πανεπιστημίου! - Ἡ εὐχή αὐτή ἦταν πολύ μεγαλοπρεπῆς, εἶπε ὁ κύριος πρύτανης, πολύ εὐχαριστήθηκα. Χάρηκα πολύ μέ τόν ἀγιασμό, πού τά εἶπες ὅλα τόσο καλά κι ἀπ' ἔξω. Θεολόγος εἶσαι; Ἐκανες, ὅμως, ἓνα λάθος στό Εὐαγγέλιο. Εἶπες “ὑγιής ἐγένετο”, ἐνῶ εἶναι “ἐγένετο”.- Σᾶς εὐχαριστῶ, τοῦ λέω. Εἶμαι ἀγράμματος» (Γέροντος Πορφυρίου Καυσοκαλυβίτου, Βίος καί λόγοι, Ἱερά Μονή Χρυσοπηγῆς, Χανιά 2004, σελ. 149-150-151).

Ὡσαύτως ἓνα πνευματικό του τέκνο γράφει: «Στή νυχτερινή Λειτουργία τοῦ Πάσχα, ὅταν ἐρχόταν ἡ ὥρα νά πεῖ τόν περίφημο Κατηχητικό Λόγο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, δημιουργεῖτο πρωτοφανῆς συγκίνηση καί ἱερός ἐνθουσιασμός. Τόν λόγο τόν ἀπήγγελε ἀπό στήθους, ἀργά, ἐπίσημα, ὠραιότατα. Ὅλους τούς λόγους τοῦ

ιεροῦ Χρυσοστόμου τούς ἀγαποῦσε, ἀλλά αὐτόν εἰδικά τόν ὑπεραγαποῦσε. Τόν ἔλεγε, λοιπόν, ἀργά ἀργά, ἐπιβλητικά, χωρίς νά κρατεῖ φυλλάδα, παρά μόνο τήν πασχαλινή λαμπάδα. Τό ἀποκορύφωμα τοῦ μεγαλείου ἦταν στίς φράσεις: “Ὁ ἄδης φησίν, ἐπικράνθη, συναντήσας σοι κάτω. Ἐπικράνθη καί γάρ κατηργήθη...” Ἄνεπανάληπτες ἱερές συγκινήσεις. Κάθε ἐκκλησιαστική εὐχή, κάθε ἀνάγνωση ἱεροῦ κειμένου, τήν εὐλαβεῖτο. Ἔπρεπε νά λεχθοῦν μέ τόν καλύτερο τρόπο. Σ’ ὅλη του τή ζωή βοήθησε ἀναρίθμητους ἱερεῖς, μοναχοῦς, ψάλτες, ἀναγνώστες, νά ψάλλουν καί νά διαβάζουν μέ τόν πιό ὠραῖο τρόπο, ἀντάξιο τοῦ Θεοῦ» (Κλείτου Ἰωαννίδη, Ὁ Γέρων Πορφύριος. Μαρτυρίες καί ἐμπειρίες, ἔκδοση Ἱεροῦ Γυναικείου Ἡσυχαστηρίου Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτήρος, Ἀθήνα 2009, σελ. 93).

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ὁ Σεβασμιώτατος π. Εἰρηναῖος Μπούλοβιτς γράφει γιά τήν εὐρύτατη γνώση τῆς Ἁγίας Γραφῆς πού κατεῖχε ὁ ἅγιος Πορφύριος: «Κάτι, πού τονίζω πάντα, εἶναι ὅτι ὁ Γέρων Πορφύριος ἦταν καί βαθύς θεολόγος. Μελετοῦσε τό λόγο τοῦ Θεοῦ ἡμέρα καί νύκτα, ἀπό τή νεότητά του. Κι ἐνῶ διδάσκω τήν Καινή Διαθήκη στή Θεολογική Σχολή, πολλές φορές ντροπιαζόμουν μπροστά του, ὅταν ἀνέφερε σωρηδόν παραθέματα ἀπό διάφορα βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐνῶ τήν Καινή Διαθήκη τή γνώριζε σχεδόν ἀπ’ ἔξω. Ἀλλά καί οἱ ἐρμηνεῖες, πού ἔδιδε, ἦσαν καρποί καί ἀναγνωσμάτων» (Μητροπολίτη Μπάτσκας Εἰρηναίου, “Ὁ ἅγιος Πορφύριος ὅπως τόν ἐγνώρισα”, στήν Ὁρθόδοξη Μαρτυρία, ἀριθμός τεύχους 113, Λευκωσία, Φθινόπωρο 2017, σελ. 11).

Ὁ θεοφώτιστος Γέροντας συνεχῶς παρακινοῦσε τά πνευματικά τέκνα του νά ἐντρυφοῦν στά ἱερά βιβλία τῆς Ἐκκλησίας: «Ὅλα τ’ ἅγια βιβλία τῆς Ἐκκλησίας μας, ἡ Παρακλητική, τό Ὡρολόγιο, τό Ψαλτήρι, τά Μηναιᾶ περιέχουν λόγια ἅγια, ἐρωτικά πρὸς τόν Χριστό μας. Νά τά διαβάσετε μέ χαρά καί ἀγάπη καί ἀγαλλίαση. Ὅταν δοθεῖτε σ’ αὐτή τήν προσπάθεια μέ λαχτάρια, ἡ ψυχὴ σας θ’ ἀγιάζεται μέ τρόπο ἀπαλό, μυστικό, χωρίς νά τό καταλαβαίνετε» (Γέροντος Πορφυρίου Καυσοκαλυβίτου, Λόγοι περὶ πνευματικῆς ζωῆς, Ἱερά Μονή Χρυσοπηγῆς, Χανιά 2010, σελ. 21). Τά βιβλία αὐτά εἶναι τό “Πανεπιστήμιο τῆς Ἐκκλησίας” μας, ὅπως ἔλεγε (Γέροντος Πορφυρίου Καυσοκαλυβίτου, Βίος καί λόγοι, Ἱερά Μονή Χρυσοπηγῆς, Χανιά 2004, σελ. 178).

Ἀκόμη ὁ ἅγιος Πορφύριος συμβουλεύει νά κάνουμε συλλογὴ ἀπὸ ἐνθεες λέξεις πού ἐκφράζουν τόν θεῖο ἔρωτα: «Οἱ ὕμνοι καί τά τροπάρια τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι γεμάτα μέ θεῖο ἔρωτα. Ἀκοῦστε τί λέει στὸν κανόνα τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Τιμοθέου:

“Ποθήσας θερμῶς τῶν ἐφετῶν τό ἀκρότατον

Καί δι’ ἀγάπης συγκραθεῖς

Πόθῳ κατάλληλον ζωῆν μετῆλθες, θεόληπτε,

Διά παντός σοῦ κατοπτεύων τόν ἔρωτα

Καί τῆς αὐτοῦ θεωρίας πιμπλάμενος”.

“Συγκραθεῖς” σημαίνει γίνεσαι ἕνα, ἐνώνεσαι μέ τόν ἐρωμένο. Καί “πιμπλάμενος”, ἀπὸ τό “πίμπλημι”, σημαίνει γεμίζω, χορταίνω. Ὡ, λέξεις σπουδαῖες! Νά κάνετε

συλλογή από τέτοιες λέξεις, πού δείχνουν τή θεία αγάπη, τή θεία τρέλα. Δέν τίς χορταίνεις!» (Γέροντος Πορφυρίου Καυσοκαλυβίτου, Βίος και λόγοι, Ίερά Μονή Χρυσοπηγής, Χανιά 2004, σελ. 226-227).

Χαρακτηριστικά είναι και αυτά πού γράφει μία στενή γνώριμός του: «Σχολιασμός άκολουθίας σύγχρονου ποιητή. – Δέν είναι δικά του και φαίνεται αυτό. Τά ξέρει τά λόγια καλά και τά δανείζεται. Άλλά δέν είναι από μέσα του. Ο π. Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης, άντιθέτως είναι θεόπνευστος. Ζητᾶ νά τοῦ διαβάσω τούς ιαμβικούς στίχους. Τοῦ άρέσουν επίσης για τήν πυκνότητα και εύστοχία. Για νά βρεῖ τήν έρμηνεία τών λέξεων θυμᾶται τή χρήση τους σε άλλα τροπάρια ή κείμενα έκκλησιαστικά» (Άνας Κωστάκου, Συνομιλώντας μέ τόν Γέροντα Πορφύριο, 2η έκδοση, εκδόσεις ή Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτήρος, Μήλεσι 2014, σελ. 110)

Ο άγιος Πορφύριος είχε μεγάλη έγνοια για **νά μάθουν τά παιδιά τήν άρχαία γλώσσα**: «-Χθές μιλήσανε στόν “Παρνασσό”. Και τί ώραία πράγματα είπαν! Τά είχε πάρει τό ραδιόφωνο. Προσπαθοῦν τώρα νά έπαναφέρουν τά άρχαία έλληνικά. Έγώ λέω, δέν μπορεί, θά τή φέρουνε τή γλώσσα πάλι. Έτσι πού πᾶμε, τά παιδιά στήν έκκλησία άρχίζουν νά μήν καταλαβαίνουν τό Εὐαγγέλιο. Πολύ άσχημο πράγμα. Έμένα κλωτσάει ή καρδιά μου. Πρέπει νά φωνάξομε τώρα και νά τονίσομε ότι δέν πρέπει νά ξεχάσομε τήν έλληνική γλώσσα... Μεγάλα συγχαρητήρια άνήκουν στόν καθηγητή για τήν προσπάθεια πού έκανε νά διατηρήσει τή γλώσσα τών Εὐαγγελίων και τών Πατέρων, αλλά και για τή σοφία πού μεταχειρίστηκε... Άλλά αναίμακτα, άπλά, άπαλά, σιωπηλά άγωνίζεται νά κάνει τά έλληνόπουλα νά αγαπήσουν τή γλώσσα τών προγόνων τους» (Γέροντος Πορφυρίου Καυσοκαλυβίτου, Λόγοι περί πνευματικής ζωής, Ίερά Μονή Χρυσοπηγής, Χανιά 2010, σελ. 105-106).

Είναι χαρακτηριστικό ότι ό άγιος Γέροντας θεωροῦσε πώς όρισμένοι σκοτεινοί κύκλοι άπεργάζονται μυστικά τήν καταστροφή τής Ελλάδος ύπονομεύοντας τήν συνέχεια και άρτιότητα τής Έλληνικής γλώσσας. Θεωροῦσε ότι **ή γλωσσική πτώχευση συνεπάγεται πνευματική και διανοητική πτώχευση** τοῦ ίδιου τοῦ έλληνικοῦ λαοῦ: «- Αντίχριστοι πολλοί γεγόνασι. Αισθάνομαι πόσο έντονα εργάζονται μυστικά για τήν καταστροφή τής Ελλάδος. Αρχίσανε μέ τήν γλώσσα. Όσο ξεπέφτει ή γλώσσα τόσο ξεπέφτει ό λαός. **Λένε ότι θέλουν νά εύκολύνουν τά παιδιά. Άλλ αυτό δέν είναι σωστό.** Τά παιδιά και πάλι δέν θά μάθουν γράμματα, γιατί άλλο είναι τό αίτιο. Τό αίτιο είναι ή όρφάνια, ή έλλειψη τοῦ πατέρα. Η άπομάκρυνση από τόν Θεό. Αυτή δίνει τόπο στόν παλιό άνθρωπο πού μπερδεύεται μέ τόν νέο και κάνει μπερδεμένη τήν ψυχή» (Ίερόν Γυναικειόν Ήσυχαστήριον Η Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτήρος, Από τό σημειωματάριο ενός ύποτακτικοῦ, τ. Α΄, εκδόσεις Η Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτήρος, Μήλεσι 2016, σελ. 70-71).

Τέλος πρέπει νά σημειώσομε πώς ό όσιός μας έτρεφε αγάπη και συμπάθεια στήν

ἀρχαία Ἑλλάδα καί στούς ἀρχαίους Ἕλληνες. Ἐκτιμοῦσε τήν προσπάθεια τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀνεκπλήρωτη βέβαια, γιά θεογνωσία, τήν ὁποία ἐκπλήρωσε ὁ Χριστός. Ὅπως γράφει μία μαθήτριά του «ὁ Γέροντας ἔβλεπε καί συμπαθοῦσε τίς ἀνεπιτυχεῖς προσπάθειες τῶν ἀρχαίων νά πλησιάσουν τόν Θεό. Στήν ἐσώτερη αὐτή ἀναζήτησή τους, ἔλεγε, ἔδωσε ἀπάντηση ὁ Χριστός» (Ἄννας Κωστάκου, Συνομιλώντας μέ τόν Γέροντα Πορφύριο, 2η ἔκδοση, ἐκδόσεις ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτήρος, Μήλεσι 2014, σελ. 52).

Ἄς δοῦμε δύο μαρτυρίες πού καθιστοῦν φανερή τήν ἐκτίμηση τοῦ Γέροντος στήν ἀρχαία Ἑλλάδα: «Στήν Δωδώνη καθόμαστε κάτω ἀπό τήν ἱερή δρυῖ. Ἐνας ἀπό τούς συνταξιδιώτες μας διαβάζει ἀπό ἕναν ὁδηγό πῶς λειτουργοῦσε τό μαντεῖο. Ὁ Γέροντας λέει: Τόν Ἰανουάριο εἶχαν καί οἱ ἀρχαῖοι τά Ἐπιφάνια. Μετά ἔγιναν τά Θεοφάνια. Δέν εἶναι πῶς τά πήραμε ἀπό κείνους. Τά δικά μας εἶναι ἡ ἀποκάλυψη. Ἀλλά ἦταν καί τότε κάτι, πῶς τό εἶπες Π.;

– Ὁ σπερματικός λόγος;

– Ναί. Ψάχνανε. Εἶχαν κάποια διαίσθηση. Ἀλλά ὅλα ἦταν στήν σκιά. Σέ μᾶς ἦρθε ὁ Χριστός καί τά φανέρωσε» (Ἄννας Κωστάκου, Συνομιλώντας μέ τόν Γέροντα Πορφύριο, 2η ἔκδοση, ἐκδόσεις ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτήρος, Μήλεσι 2014, σελ. 51). Καί «Κάποια στιγμή τοῦ εἶπα ἐκεῖνο τό Πεντζικικό, πῶς ἂν δέ μάθεις τήν θεολογία τοῦ Ὁμήρου δέ θά καταλάβεις τήν θεολογία τῶν Πατέρων, καί πρόσθεσα πῶς αὐτό ἦταν λίγο ὑπερβολικό. Καί ὁ Γέροντας: Ἄ, ἐμένα μ' ἀρέσει πολύ αὐτό. Ἔτσι εἶναι. Ἔχει σχέση ἐκείνη ἡ θεολογία μέ τούτη» (Ἄννας Κωστάκου, Συνομιλώντας μέ τόν Γέροντα Πορφύριο, 2η ἔκδοση, ἐκδόσεις ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτήρος, Μήλεσι 2014, σελ. 51-52). Νομίζω πῶς ἔπρεπε νά ζητήσει ἡ συνομιλήτριά του νά τό διευκρινίσει αὐτό περισσότερο, διότι ὄντως εἶναι πολύ τολμηρό.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαπιστώνουμε τήν μεγάλη ἀγάπη καί ἐκτίμηση πού ἔτρεφε ὁ θεοφώτιστος Γέροντας γιά τήν ἀρχαία ἐλληνική γλῶσσα καί δῆ γιά τήν ἀρχαιόμορφη Ἐκκλησιαστική γλῶσσα. Βλέπει κανεῖς καί τήν ἱερή ἀγωνία πού εἶχε ὁ ἅγιός μας γιά τή διατήρησή της. Λυπόταν ὅταν ἔβλεπε τά ἐλληνόπουλα νά μή εἶναι σέ θέση νά κατανοοῦν ἐπαρκῶς τό Εὐαγγέλιο. Πίστευε ἀκράδαντα στήν ἀγιαστική δύναμη καί λειτουργία της. Ἡ εὐαίσθητη καί τρυφερή ψυχή του πονοῦσε ὅταν διαπίστωνε τήν ὑποβάθμιση τῆς γλωσσικῆς, ἐπομένως καί σκεπτικῆς, ἰκανότητας τῶν Ἑλλήνων.

(Πηγή: [Αντίφωνο](#))